

Поняття, сутність і значення кримінально-процесуальної форми

Антон Олександрович Полянський*

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України,

Київ, Україна

**e-mail: anton_polianskyi@ukr.net*

Олег Вячеславович Баулін

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України,

Київ, Україна

Ігор Вікторович Лущик

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз

Міністерства юстиції України,

Київ, Україна

Анотація

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю здійснення наукових досліджень, спрямованих на розв'язання проблеми кримінально-процесуальної форми, яка не може бути вирішеною без з'ясування її змісту. Мета статті полягає у визначенні на підставі наявних у правовій науці розробок із проблематики кримінально-процесуальної форми й аналізування сучасного стану нормативно-правового регулювання кримінально-процесуальної діяльності в Україні поняття, сутності та значення кримінально-процесуальної форми. За допомогою поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дослідження, системного і структурно-функціонального підходів в окресленні взаємодії окремих елементів системи кримінальної юстиції проаналізовано чинне законодавство України, стан слідчої й судової діяльності, лінгвістичне тлумачення та філософські підходи стосовно сприйняття і правового наповнення кримінально-процесуальної форми. Наголошено, що успішна адаптація окремих положень кримінально-процесуального законодавства України до вимог сучасних міжнародних стандартів значною мірою залежить від розв'язання проблеми розуміння кримінально-процесуальної форми. Констатовано,

що у кримінально-процесуальній формі знаходить свій вияв зміст кримінального провадження, вкладений у нього законодавцем, щодо порядку здійснення кримінального судочинства, який зумовлює структуру провадження, його побудову, порядок кожної стадії процесу та процесуального акту. Обґрунтовано визначення кримінально-процесуальної форми як встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку кримінального судочинства загалом, порядку провадження на кожній його стадії, а також порядку (процедури) вчинення її оформлення окремих процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень. За результатами проведеного дослідження підкреслено, що унікальність кримінально-процесуальної форми як правової категорії пов'язана з її концептуальним значенням для теорії кримінально-процесуального права і практичної діяльності органів кримінальної юстиції, оскільки вона є фундаментальною процесуальною гарантією справедливого кримінального судочинства й універсальним засобом для упорядкованого формування та оптимізації системи кримінального провадження. Першочергових досліджень потребують проблеми, пов'язані з удосконаленням як процедурних норм, так і певних етапів (стадій) кримінального провадження.

Ключові слова: форма; зміст; кримінальне судочинство; кримінально-процесуальна форма; кримінальне провадження; процесуальні гарантії.

The Concept, Essence, and Significance of Criminal Procedural Form

Anton O. Polianskyi*

*Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise
of the Ministry of Justice of Ukraine,
Kyiv, Ukraine*

**e-mail: anton_polianskyi@ukr.net*

Oleg V. Baulin

*Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise,
Ministry of Justice of Ukraine,
Kyiv, Ukraine*

Ihor V. Lushchik

*Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise,
Ministry of Justice of Ukraine,
Kyiv, Ukraine*

Abstract

The relevance of the research topic is determined by the need for scientific research aimed at solving the problem of criminal procedural form, which cannot be solved without clarifying

its content. The purpose of the article is to define the concept, essence, and significance of criminal procedural form on the basis of existing developments in legal science on the issue of criminal procedural form and analysis of the current state of regulatory and legal regulation of criminal procedural activity in Ukraine. Using a combination of general scientific and special legal research methods, as well as systemic and structural-functional approaches to defining the interaction of individual elements of the criminal justice system, the article analyzes the current legislation of Ukraine, the state of investigative and judicial activities, linguistic interpretation, and philosophical approaches to the perception and legal content of criminal procedural form. It is emphasized that the successful adaptation of individual provisions of Ukraine's criminal procedural legislation to the requirements of modern international standards largely depends on resolving the problem of understanding criminal procedural form. It has been established that criminal procedure reflects the content of criminal proceedings as defined by the legislator with regard to the order of criminal proceedings, which determines the structure of the proceedings, their organization, the order of each stage of the process, and procedural acts. The definition of criminal procedural form as the order of criminal proceedings established by criminal procedural legislation in general, the order of proceedings at each stage, as well as the order (procedure) for performing and formalizing individual procedural actions, adopting, formalizing, and enforcing procedural decisions is justified. The results of the study emphasize that the uniqueness of criminal procedure as a legal category is linked to its conceptual significance for the theory of criminal procedure law and the practical activities of criminal justice authorities, as it is a fundamental procedural guarantee of fair criminal proceedings and a universal means for the orderly formation and optimization of the criminal procedure system. Problems related to the improvement of both procedural norms and certain stages (phases) of criminal proceedings require priority research.

Keywords: form; content; criminal justice; criminal procedural form; criminal proceedings; procedural guarantees.

Вступ

Успішне приведення положень кримінально-процесуального законодавства України та практики його застосування до вимог сучасних міжнародних стандартів значною мірою залежить від досягнень у розв'язанні проблеми кримінально-процесуальної форми. Попри те, що поняття кримінально-процесуальної форми процесуалісти вживають давно і майже кожний підручник або навчальний посібник з курсу кримінального процесу містить підрозділ, присвячений розгляду кримінально-процесуальної форми, а її різні аспекти неодноразово ставали предметом наукових досліджень, навколо цієї правової категорії тривають дискусії, і низка питань досі залишається відкритою. Саме через те, що кримінально-процесуальна форма істотно впливає на добирання шляхів і способів розв'язання теоретичних і практичних проблем, що виникають під час здійснення кримінального провадження, а також взагалі на визначення векторів сучасного розвитку кримінально-процесуальної

діяльності в Україні, з'ясування її сутності та значення сьогодні є актуальним і потребує подальших наукових досліджень.

Огляд літератури

Питання, пов'язані з визначенням поняття, сутності та значення кримінально-процесуальної форми, розглядали М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко [1, с. 30–32], Ю. М. Грошевий, О. М. Дроздов [2, с. 11–12], Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова [3, с. 32–35], А. Я. Хитра [4, с. 32–34] та інші автори підручників і посібників. Дослідження процесуальної форми у кримінальному судочинстві України на монографічному рівні проводили С. М. Мельник [5], В. М. Трофіменко [6], О. М. Дуфенюк [7] та ін. Окремі аспекти кримінально-процесуальної форми висвітлювали у своїх наукових публікаціях С. М. Ісланкін [8, с. 36–39], Д. В. Сімонович [9], Ю. В. Циганюк, В. О. Кулебякін [10] та ін.

Матеріали та методи

Добирання методологічного інструментарію в правовому дослідженні не є довільним, адже безпосередньо зумовлено необхідністю забезпечення новизни результату, тобто створення такого знання, якого раніше в юридичній науці не існувало або яке суттєво переосмислює усталені конструкції. Тому методологію нашого дослідження побудовано як багаторівневу систему, що поєднує класичні юридичні методи з сучасними міждисциплінарними та емпіричними підходами.

Як загальнонаукові методи пізнання використано діалектичний метод (як базовий, оскільки він дав змогу розглянути форму кримінального провадження не як статичну систему, а як динамічний соціальний феномен, що розвивається), системний і структурно-функціональний підходи для моделювання взаємодії та взаємозв'язку різних елементів системи кримінальної юстиції.

Спеціально-юридичні методи забезпечували приріст знань завдяки формально-юридичному (не в традиційному описовому, а в критичному форматі через виявлення невизначеностей і невідповідностей у застосуванні положень чинного законодавства в слідчій і судовій діяльності та формулювання відповідних пропозицій) і порівняльно-правовому методам (у формі порівнянь змісту окремих понять на різних рівнях).

Традиційна юридична наука часто обмежена формально-догматичним аналізом і тому не генерує нового знання. Запропонована методологія дає змогу класичним юридичним методам забезпечити юридичну точність і легітимність висновків дослідження і зробити внесок у розвиток української правової доктрини на рівні, що відповідає сучасному стану розвитку науки.

Результати та обговорення

Лінгвістично-контентний аналіз понять форми та змісту

Історично кримінальне судочинство (провадження, процес) виникає й до нашого часу існує та розвивається як юридична форма вирішення кримінально-правового конфлікту або питання про кримінальну відповідальність за вчинення кримінального правопорушення. Саме ця юридична форма є одним з основних предметів регулювання кримінально-процесуального права, об'єктом якого є діяльність і правовідносини сторін кримінального провадження, суду та інших учасників кримінального судочинства.

У словниках української мови слово «форма» тлумачиться як «обриси, контури, зовнішні межі предмета; устрій, структура чого-небудь, система організації» [11, с. 119]; «тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом» [12, с. 618]; «спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз» [13, с. 1543]. Два останніх тлумачення містять розуміння форми як парної категорії філософії, в якій форма є обумовленням, внутрішньою і зовнішньою організацією змісту, способом його існування, що має певну визначеність, стабільність і самостійність [14, с. 167].

В юридичній науці термін «форма» так само вживають з урахуванням його філософського розуміння як спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація й зовнішній вияв [15, с. 233].

У філософії зміст і форма як дві співвідносні та взаємно корелятивні категорії для вираження субстанції застосовують як методологічний важіль до субстанційного рівня аналізу соціальної реальності будь-якого процесуального порядку [16, с. 386–387]. Кожний об'єкт (предмет, явище, процес) якимось чином оформлений, структурно організований, змістовний, а зміст і форма несуть інформацію про його внутрішню та зовнішню характеристику, де зміст – сукупність елементів, зв'язків, відношень, що утворюють цей об'єкт, а форма – організація змісту, спосіб зв'язку частин, елементів, що становлять цей об'єкт і спосіб його існування та прояву [17, с. 176–177]. Методологічна цінність категорії «форма», під якою розуміють структуру (внутрішню форму), яка твориться та розвивається, і будову та поведінку системи (зовнішня форма), які виявляють у тому, що вона є способом утримання змісту – стану субстрату в процесі його безперервної зміни, сукупності усіх складових елементів (властивостей, зв'язків, відношень тощо) об'єкта [18, с. 541]. Водночас форма організовує зміст, фіксує певний ступінь його розвитку, нормалізує його стан; вона є більш консервативною і сталою порівняно зі змістом, невіддільною від змісту предмета і відносно

самостійною щодо нього [19, с. 53], їх взаємодії притаманні спільний вплив їхніх різноманітних компонентів [20, с. 305] та активна роль форми, зміна якої є перебудовою зв'язків усередині предмета [18, с. 541]. Діалектичний взаємозв'язок змісту і форми характеризує їх нерозривність, неоднозначність зв'язку, суперечливу єдність, відповідність / невідповідність форми змісту [21, с. 236]. Хоча зміст і визначається формою, але форма може бути змістом для іншого процесу [22, с. 67], й тому зміст суспільного життя здебільшого залежить від форми державного управління, що може як сприяти соціальному прогресу, так і довести суспільство до стану кризи.

Отже, нерозривна єдність змісту і форми виявляється в тому, що певний зміст втілюється у відповідній формі, ця єдність передбачає їх відносну самостійність і активну роль форми щодо змісту, який здатний сам себе формувати, через що між ними завдяки дії філософського закону боротьби протилежностей можуть потенційно виникати внутрішні суперечності. Їхня генеза та подолання віддзеркалюють як найбільш істотні для об'єкта прояви його розвитку, якому через присутність спадкоємності та дію закону заперечення заперечення властиві поступовість і спіралеподібна циклічність руху [23, с. 241], так і загальні зміни цього об'єкта (зокрема, його прогрес або регрес). І хоч вважається, що за законом увідповіднення між змістом і формою у процесі розвитку на різних рівнях відбувається комплекс послідовних процесів, кожен з яких детермінує наступні процеси, і перш ніж зміна змісту викличе увідповіднення форми до цього нового змісту, повинно відбутися збільшення форми явища, відповідного згаданому змісту [24, с. 174–175]. Проте останнє твердження ґрунтується лише на даних економіки і технологічних процесів виробництва, які не повною мірою можуть відображати закономірності взаємозв'язку змісту і форми явищ (об'єктів) в інших сферах соціального життя (права, судочинства тощо), де саме зміни форми визначають розвиток об'єкта, який може бути одноплосинним (під час переходу об'єкта з якісного стану одного ступеня складності на інший такого самого ступеня складності), регресивним (у разі переходу об'єкта з якісного стану вищого ступеня складності на інший нижчого ступеня складності) або прогресивним (якщо об'єкт з якісного стану нижчого ступеня складності переходить на вищий ступінь складності) [23, с. 235].

Оскільки діяльність із розслідування злочинів вважають мистецтвом [25, с. 6], а кримінальне провадження – це певна сукупність процесуальних актів (дій і рішень), що послідовно змінюють один одного за визначеним уповноваженим суб'єктом (органом досудового розслідування, прокурором, судом тощо), планом, що має (як і решта в такому провадженні) відповідати текстуально викладеним вимогам кримінально-процесуального законодав-

ства, тобто тексту спеціального літературного твору, колективним автором якого є законодавець, незайвим буде врахувати підхід літературознавців до дихотомії змісту і форми як ключової для розуміння процесу створення та сприймання такого твору.

У цьому виді мистецтва критично ставляться до примату змісту над формою й застосовують категорію «формозміст» або «змістоформа» (якщо видається, що в першій словосполучі закладено ухил у формальний бік) як їхню єдність, адже твір є функціональною рухомою системою зв'язків, де кожен елемент, взаємодіючи з іншими, переносить на них свою енергію й навпаки, і всі разом вони індукують значно сильнішу та якіснішу напругу; ядро ж не має боків, а якщо б вони і були, то поняття «змістовий» означало б «ідеалістичний», «формальний» – «матеріалістичний» [26, с. 142]. Цікавим тут є загальний методичний підхід, за яким формозміст (змістоформу) твору розглядають водночас із позиції, що віддзеркалює бачення (погляд, думку, концепцію тощо) автора, який втілює певну плідну ідею (зміст) у відповідну форму, і з позиції реципієнта, який через форму приходить до змісту або навіть множинних інтерпретаційних змістів (ідей творених). Це цілком відповідає загальнофілософському підходу, за яким форма виражає визначеність змісту, оскільки її «не можна уявляти як дещо зовнішнє, накинуте на зміст. Взаємозв'язок форми й змісту глибше. Форма обумовлена змістом, та вона ж є і обумовлюючим началом, тобто виступає як принцип, закон, що обумовлює змістовну усталеність об'єктів» [16, с. 393].

Співвідношення форми та змісту в кримінальному провадженні

Крізь призму такого взаємозв'язку форми і змісту та змістоформи можна розглянути й кримінальне провадження. Закріплені в тексті кримінального процесуального законодавства правила про порядок і процедури кримінального провадження є ідеальними за своїм змістом формами, через використання яких законодавець бачить здійснення кримінального провадження. Водночас ці форми реалізує не автор їх змістового задуму (законодавець), а певні уповноважені суб'єкти (слідчі, прокурори, судді тощо), які сприймають текстуально викладену в законі інформацію, інтерпретують її та формують власне уявлення щодо її застосування в конкретній ситуації, що виникає у кримінальному провадженні, до того ж із можливістю усвідомленої передачі цієї інформації іншим суб'єктам провадження (потерпілому, свідку, спеціалісту тощо). Тому на практиці втілення цих форм набуває іншого змісту, іноді далекого від ідеалу.

Щодо цього слушними є твердження, що під впливом історичного генезису державної політики у сфері кримінальної юстиції, зараз пов'язаного з євро-

інтеграцією України, розвитком цифрових телекомунікаційних технологій і впровадженні багатьох інших заходів, відбувається трансформація форми і змісту кримінального провадження, дисбаланс у дихотомії яких виникає через їх невідповідність, неузгодженість, що може мати прояви в недоліках стандартного формалізму як невід'ємного атрибуту цього провадження, у поширенні шкідливого для нього абераційного формалізму або посиленні певних ризиків гібридного формалізму, що об'єктивно існує в сучасній правозастосовній практиці [27].

У кримінально-процесуальній формі знаходить свій вияв зміст кримінального провадження, вкладений у нього законодавцем, що визначає порядок здійснення кримінального судочинства відповідно до визначених ним же завдань і засад кримінального провадження, змісту і характеру діяльності сторін, суду та інших його учасників. Саме цим зумовлені як структура провадження, його побудова загалом, так і порядок кожної стадії процесу та процесуального акту (дії, рішення). Процесуальна форма безпосередньо впливає на зміст кримінального судочинства, останнє прямо залежить від певної його побудови. У ній чітко виявляється невід'ємність форми і змісту [28, с. 20]. Невипадково законодавець у ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) прямо визначає: «Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження» [29], ураховуючи будову категоріального апарату процесуальної теорії, в якому категорії «форма» і «зміст» перебувають на нижчому рівні, ніж категорії «завдання» і «засади кримінального провадження».

Водночас через існування взаємодії зазначених категорій якості сутнісного змісту кримінально-процесуальної форми впливає на дієвість засад кримінального провадження й ефективність виконання його завдань, що зазвичай вимагає упорядкованої і структурно узгодженої системи стадій кримінального провадження та процедур проведення і фіксування процесуальних дій, а також прийняття, оформлення і звернення до виконання процесуальних рішень.

Сьогодні не викликає сумніву наявність кримінально-процесуальної форми, компоненти якої в абстрактному виразі притаманні будь-якому типу кримінального процесу та є складником його моделі, а їх конкретне змістове наповнення, незважаючи на істотні відмінності у різних процесуальних системах, визначає характерні ознаки кримінального процесу окремої країни [6, с. 10]. Зміст кримінально-процесуальної форми (окрім суто процедурних елементів кримінального провадження) також віддзеркалює криміналь-

но-процесуальну політику держави та впроваджені в кримінально-процесуальну діяльність результати розвитку соціальних цінностей суспільства та досягнення науково-технічного прогресу. До того ж останнім часом через активне міжнародно-правове співробітництво у протидії злочинності, практику діяльності Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), Міжнародного кримінального суду та інших міжнародних судів з'явилася і поширюється тенденція до наближення та гармонізації форм кримінального судочинства різних держав, у яких панують засади гуманізму, пріоритету прав людини, верховенства права і справедливого правосуддя. Така тенденція переконливо свідчить про наявність у різних процесуальних системах спільних елементів кримінально-процесуальної форми.

Під кримінально-процесуальною формою науковці часто розуміють визначений законом порядок кримінального провадження загалом, порядок виконання окремих процесуальних дій і ухвалення процесуальних рішень [30, с. 18; 31, с. 42]. Також її розглядають як сукупність закріплених законом юридичних процедур, умов і гарантій, що забезпечують вирішення завдань кримінального провадження [6, с. 14]. Саме ця форма визначає єдиний, докладно врегульований та обов'язковий режим кримінального провадження [32, с. 14], що визначає: а) послідовність стадій кримінального процесу й умов переходу з однієї стадії на іншу; б) загальні умови провадження на конкретній стадії; в) підстави, умови і порядок провадження окремих процесуальних дій, за допомогою яких державні органи і посадовці реалізують свої процесуальні повноваження, а особи здійснюють свої права і виконують свої обов'язки; г) види, зміст і форми процесуальних рішень [33, с. 29].

Іноді під кримінально-процесуальною формою розуміють визначену кримінально-процесуальним правом і регламентовану законом систему процесуальних інститутів і правил, послідовність стадій кримінального процесу та сутність процесуальних вимог, що висувають до учасників кримінального судочинства, яка визначає засади найдоцільнішої процедури здійснення їх повноважень; способи та строки здійснення процесуальних дій, пов'язаних зі збиранням, дослідженням та оцінюванням доказів; порядок прийняття та оформлення рішень; створює правовий режим діяльності суду, органів розслідування, прокурорського нагляду та умови для провадження кримінальної справи, забезпечує реалізацію прав усіх учасників процесу і гарантує досягнення бажаного матеріально-правового результату [5, с. 6–7]. Уважаючи кримінально-процесуальну форму досить широкою категорією, деякі автори до згаданих елементів додають до її змісту процесуальні гарантії й визначені законом способи збирання, закріплення, дослідження та використання доказів [8, с. 38].

Щодо останніх визначень, то, на нашу думку, кримінально-процесуальну форму не можна зводити до системи (сукупності) процесуальних інститутів та правил, що регулюють порядок здійснення кримінального провадження, до вимог щодо його учасників і процесуальних відносин та змішуватися в такий спосіб майже з усім, що є у кримінальному провадженні, зокрема з нормами й іншими структурними елементами системи кримінального процесуального права, а також із реалізацією положень кримінально-процесуального закону.

Такий підхід до визначення поняття кримінально-процесуальної форми завжди потребує додаткових роз'яснень і коментарів, без яких наведені авторські дефініції створюють певну термінологічну плутанину. Це спричиняє, з одного боку, намагання визначити поняття кримінально-процесуальної форми за допомогою одного речення, в якому її зміст розкривається нібито з вичерпною повнотою. Проте, як відомо, дефініція передає лише основну сутність поняття, адже дефініційний опис базується не на всьому його змісті [34, с. 58]. З іншого боку, фундаментальність категорії кримінально-процесуальної форми, яка обумовлена її складною правовою природою і структурою, зв'язком зі змістом, завданнями, засадами кримінального провадження та власним її проявом на трьох ієрархічно розташованих рівнях: загальному рівні кримінального провадження, на рівні кожної окремої його стадії та кожної процесуальної дії або кожного процесуального рішення. Саме поява в дефініціях цього поняття загальних правових категорій (інститути, правила тощо), зміст яких виходить за межі його предмета, або другорядних і несуттєвих для його змісту елементів, що можуть мати значення за певних умов, а також пов'язаних із ним похідних або залежних явищ перешкоджає розкриттю основного змісту і сутності кримінально-процесуальної форми. Тому вдалішим виглядає підхід Ю. М. Грошевого, О. М. Дроздова [2, с. 11–12], Л. М. Лобойка [30, с. 18], В. М. Трофименка [6, с. 14] та ін., які в основу визначення кримінально-процесуальної форми поклали сутнісні її ознаки і лаконічно його сформулювали. Зокрема, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор і В. П. Шибіко процесуальною формою слушно вважають передбачений кримінально-процесуальним законом порядок усієї кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також громадян та юридичних осіб, залучених до сфери цієї діяльності, як і порядок вчинення й оформлення окремих процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень [1, с. 30].

Ключовим майже у всіх формулюваннях поняття кримінально-процесуальної форми є слово «порядок», яке тлумачиться як «стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упо-

рядкованість, лад... Злагоженість, узгодженість у діях, організованість... устрій... Певна послідовність, черговість чого-небудь... Спосіб виконання, метод здійснення чого-небудь... Спосіб розміщення, розташування чогось» [13, с. 1074]. У кримінальному провадженні порядок передбачає визначені законом послідовність, строки, підстави, умови та інші вимоги, зокрема щодо проведення процесуальних дій і прийняття та виконання процесуальних рішень, їх оформлення певними уповноваженими суб'єктами тощо. Тому потрібно виходити саме з цього, а також із того, що «офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь» називається «процедурою» [13, с. 1179], а процесуальна форма визначається лише процедурними нормами кримінально-процесуального права [1, с. 31].

На нашу думку, кримінально-процесуальна форма – це визначений кримінально-процесуальним законом порядок кримінального судочинства загалом, порядок провадження в кожній його стадії, а також порядок (процедура) вчинення й оформлення окремих процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень.

Дотримання процесуальної форми не є самоціллю, оскільки спрямоване не лише на реалізацію засад кримінального провадження і виконання його завдань, а й на досягнення у законний і раціональний спосіб завдань, що постають перед сторонами кримінального провадження, слідчими суддями і судом на певних етапах (стадіях) кримінального провадження та під час вчинення ними процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень.

КПК України визначає єдиний загальний порядок здійснення кримінального судочинства, тобто однаковий (уніфікований) для усіх кримінальних проваджень, що слугує гарантією реалізації прав, свобод і законних інтересів його учасників, виконання всіма суб'єктами кримінально-процесуальних відносин своїх процесуальних обов'язків, а також забезпечує виконання усіх інших завдань кримінального провадження. Водночас законом допускається диференціація кримінально-процесуальної форми для деяких категорій проваджень через необхідність унормування закономірного ускладнення правовідносин у зв'язку з оновленням властивостей їх структурних елементів, зміною норм кримінального та інших галузей права, імплементацією європейських та міжнародних стандартів у національну систему кримінальної юстиції тощо. У КПК України [29] передбачено особливі порядки кримінального провадження залежно від особливостей суб'єкта кримінального караного суспільно небезпечного діяння, специфічних умов або інших ознак (властивостей) кримінального провадження.

Водночас особливі форми можуть як спрощувати (під час медіації, укладання угод тощо), так і ускладнювати процедури у кримінальному провадженні

шляхом надання додаткових процесуальних гарантій особам, які через малолітство, стан здоров'я тощо не можуть повною мірою самостійно реалізувати свої права та інтереси. До таких особливих порядків зараз закон відносить кримінальні провадження: на підставі угод; у формі приватного обвинувачення; щодо діяння, кримінальна протиправність якого була визначена законом, що втратив чинність; щодо окремої категорії осіб; щодо застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у спеціальному порядку; щодо неповнолітніх; щодо застосування примусових заходів медичного характеру; які містять відомості, що становлять державну таємницю; на території дипломатичних представництв, консульських установ України, на повітряному, морському або річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні (розд. VI КПК України) [29].

Диференціація кримінальної процесуальної форми проявляється також під час: 1) спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, що здійснюється за відсутності (*in absentia*) підозрюваного (гл. 24¹ КПК України); 2) дізнання як форми досудового розслідування кримінальних проступків (гл. 25 КПК України); 3) спеціального судового провадження, що здійснюється за відсутності (*in absentia*) обвинуваченого (ч. 3 ст. 323 КПК України); 4) спрощеного провадження щодо кримінальних проступків (§ 1 гл. 30 КПК України); 5) провадження у суді присяжних (§ 2 гл. 30 КПК України); 6) особливого режиму досудового розслідування і судового розгляду в умовах воєнного стану (розд. IX¹ КПК України).

Також існує диференціація кримінально-процесуальної форми на рівні процедури проведення окремих процесуальних дій (оглядів, обшуків, допитів тощо) та прийняття окремих процесуальних рішень, що залежить від місця проведення процесуальної дії, форми власності на нерухомість або інше майно, виду і способу зберігання документів та іншої інформації, правового статусу осіб тощо. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 140 і ч. 8 ст. 191 КПК України [29] процедура виконання ухвали слідчого судді, суду про привід або дозвіл на затримання особи, якщо це стосується співробітника кадрового складу розвідувального органу України під час виконання ним своїх службових обов'язків, і пов'язані із затриманням особистий обшук та огляд його речей передбачає їх здійснення уповноваженими службовцями лише в присутності офіційних представників цього розвідувального органу.

Кримінально-процесуальна форма за законодавством

Дослідження сутності та значення кримінально-процесуальної форми не буде повним без аналізу основних джерел кримінально-процесуального

права – Конституції України [35] та ратифікованої Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [36], що містять фундаментальні нормативні положення, які є визначальними для кримінально-процесуальної форми.

У зазначеній Конвенції орієнтирами для формування процедури кримінального провадження слугують положення пп. а, б, та с ст. 5 «Право на свободу та особисту недоторканність» про те, що особа може бути позбавлена свободи лише відповідно до визначеної законом процедури у таких випадках: законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; законний арешт або затримання особи, здійснене з метою доставлення її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення, та ч. 2 ст. 6 «Право на справедливий суд» про те, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

У цьому контексті Конституція України [35] встановлює таке:

- винятково законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури (п. 14 ст. 92);
- органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19);
- ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше, як за вмотивованим рішенням суду і лише на підставах і в порядку, встановлених законом (ч. 2 ст. 29);
- не допускається проникнення до житла або іншого володіння особи, проведення в них огляду (обшуку) інакше, як за вмотивованим рішенням суду. У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей і майна або з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла або іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку (ст. 30);
- конфіскація майна може бути застосована винятково за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом (ч. 6 ст. 41);

- особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, поки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ст. 62);
- правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних (ст. 127). Судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів або судом присяжних (ч. 5 ст. 129);
- суд ухвалює рішення іменем України. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд (ст. 129¹);
- прокуратура здійснює: підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом (ч. 1 ст. 131¹);
- винятково адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення (ч. 4 ст. 131²).

Зазначені положення, разом з основними засадами судочинства про рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведених вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; обов'язковість судового рішення (ст. 129) на конституційному рівні визначають кримінально-процесуальну форму в Україні.

Цілком завершеного вигляду кримінально-процесуальна форма набуває завдяки нормам, закріпленим у КПК України. Окрім згаданої ч. 1 ст. 7 КПК України [29], визначальними для кримінально-процесуальної форми у цьому Кодексі є положення про те, що порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, яке складається з відповідних положень Конституції України і міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України (ст. 1), а також завданнями кримінального провадження, зокрема про те, щоб до кожного його учасника була застосована належна правова процедура (ст. 2).

КПК України визначає послідовність усіх основних частин (стадій) кримінального провадження (п. 10 ч. 1 ст. 3, розділи III–V, VIII) [29], тобто загальний рівень кримінально-процесуальної форми; моменти початку і завершення його стадій, наприклад, досудового розслідування (п. 5 ч. 1 ст. 3); види процесуальних строків і порядок їх обчислення, строки досудового розслідування та дії окремих заходів забезпечення кримінального провадження або процесуальних рішень, наприклад, затримання, тримання під вартою тощо (гл. 7, ст. 219, ст. 211, ст. 197 та ін.).

У цьому Кодексі визначено вимоги до форми і змісту висновку експерта (ст. 102); протоколу (ч. 3 ст. 104); постанови слідчого, дізнавача, прокурора (ч. 3 ст. 110); повідомлення (ст. 112); повістки про виклик (ст. 137); присяги свідка і експерта (ч. 2 ст. 352, ч. 1 ст. 356); ухвали (ст. 372); вироку (ст. 374); угоди про примирення (ст. 471); угоди про визнання винуватості (ст. 472); заяви (ч. 5 ст. 128) та інших процесуальних документів [29].

Термін «форма» у КПК України вживається неодноразово через наявність згаданої нами диференціації кримінально-процесуальної форми. Так, існують дізнання і досудове слідство як форми досудового розслідування (п. 4 ч. 1 ст. 3, п. 6 ч. 1 ст. 3, ст. 215); форма приватного обвинувачення (ч. 4 ст. 26, гл. 36); нагляд прокурора за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36); різні види і форми окремих процесуальних документів і процесуальних рішень, зокрема електронні, виготовлені з використанням кваліфікованого електронного підпису тощо (ч. 3 ст. 106¹, ст. 110, ст. 371, ч. 14 ст. 615 та ін.). Проникнення інформаційно-цифрових технологій і штучного інтелекту в різні сфери життєдіяльності суспільства, у судову і правоохоронну діяльність посилюють тенденції подальшої диференціації кримінально-процесуальної форми. Згідно зі статтями 35, 106¹, 214 КПК України [Там само] зараз функціонують Єдиний реєстр досудових розслідувань, Інформаційно-комунікаційна система досудового розслідування та Єдина судова інформаційно-комунікаційна система, які взаємодіють між собою та з деякими іншими інформаційними системами з метою підвищення ефективності кримінального провадження, покращення комунікації і прозорості в роботі органів досудового розслідування, прокуратури та суду, рівномірного розподілу навантаження на їх персонал, унеможливлення фальсифікації документів та заощадження ресурсів. Позитивним є проведення процесуальних дій в електронній формі й забезпечення у такий спосіб як швидкої комунікації та взаємодії органів кримінальної юстиції, так і доступу до них інших учасників кримінального провадження, та його здійснення в розумні строки.

Судова практика щодо кримінально-процесуальної форми

Практичне втілення визначеної законом кримінально-процесуальної форми залежить від наявності у владних суб'єктів кримінально-процесуальних відносин професійних знань і рівня їх правосвідомості, що використовуються під час проведення процесуальних дій та ухвалення процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Правосвідомість у таких суб'єктів формується з набуттям власного практичного досвіду та під впливом вивчення результатів діяльності своїх колег та органів юстиції, зокрема й міжнародних, що знаходять своє відображення в офіційних джерелах (узагальненнях, оглядах, публікаціях тощо) та процесуальних актах (постановах, ухвалах, вироків тощо).

ЄСПЛ та Конституційний Суд України у своїх рішеннях дають інтерпретацію конвенційних і конституційних норм про права людини та межі втручання в них держави. Такі рішення є обов'язковими для виконання всіма суб'єктами, уповноваженими здійснювати кримінальне провадження. У рішеннях Верховного Суду конкретизуються положення кримінального і кримінально-процесуального законів залежно від фактичних обставин і ситуації, яка склалась у певному кримінальному провадженні. Вони орієнтують сторону обвинувачення, слідчих суддів, суди та інших учасників кримінального провадження на уніфікований підхід до використання у подібних за обставинами ситуаціях належної кримінально-процесуальної процедури (кримінально-процесуальної форми) з урахуванням європейських і конституційних стандартів забезпечення прав людини та можливостей застосування аналогії закону для усунення прогалин, що існують у кримінально-процесуальному праві України.

Кримінальне провадження не існує без формалізації, але вона не має бути надмірною. Розумний (помірний, збалансований) формалізм здійснення кримінального судочинства дає можливість усім учасникам мати чітке уявлення про визначений законом порядок притягнення особи до кримінальної відповідальності; порядок проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; порядок ухвалення і виконання процесуальних рішень органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження; про процедури, спрямовані на виправлення слідчих і судових помилок, подолання проявів суб'єктивізму і зловживань процесуальними повноваженнями та правами. Такий формалізм слугує забезпеченню у кримінальному провадженні правової визначеності як невід'ємної складової засади верховенства права. Завдяки цьому сторони та деякі інші суб'єкти кримінального провадження здійснюють планування і визначають тактику своїх дій на певних його ета-

пах. Водночас формальні вимоги процесуального закону не повинні зводити кримінально-процесуальну форму до формалізму, шкідливого для прав і свобод людини та справедливого правосуддя.

Потрібно позбавлятися зайвих формальностей і процедур, що заважають виконанню визначених у ст. 2 КПК України завдань та справедливому здійсненню кримінального судочинства [29]. Проте це не привід ставити під сумнів соціально-правову цінність кримінально-процесуальної форми, порушувати її або припускати процесуальних спрощень, адже це призводить до свавілля, беззаконня та порушень прав і свобод людини у кримінальному провадженні [1, с. 32].

Кримінально-процесуальна форма забезпечує однаковий порядок кримінального провадження, охорону та реалізацію прав, свобод і законних інтересів його учасників, дотримання вимог законності та інших засад кримінального провадження, створює умови для швидкого, повного і неупередженого досудового розслідування та судового провадження, а також виконання інших завдань кримінального провадження.

Саме у цьому полягає соціально-правова цінність кримінально-процесуальної форми, яка завжди зобов'язує суб'єктів кримінально-процесуальних відносин діяти лише за процедурою, визначеною законом, порушення якої призводить до юридичної нікчемності процесуальних актів, необхідності повторного проведення процесуальних дій та інших негативних наслідків невиконання вимог закону.

На жаль, науковий аналіз статистичних показників слідчої та судової роботи за останні роки переконує у слушності висновку, що вади КПК України містять лазівки для уникнення кримінальної відповідальності, оскільки майже 2/3 заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення не отримують належної реакції держави, строк від вчинення кримінального правопорушення до постановлення вироку становить у середньому 7 років, закриття кримінального провадження через завершення строку давності іноді сягає 17 років і в середньому становить 12 років, а тому без кардинальних змін КПК України, зокрема передбаченого ним порядку проведення окремих процесуальних дій, досудового розслідування тощо, знизити рівень та небезпеку наявної злочинності неможливо [37].

Задекларовані у КПК України окремі засадничі вимоги сучасного європейського зразка не набули належної конкретизації у спеціальних нормах відповідних стадій провадження, а інколи навіть із ними не узгоджуються, що потребує приведення окремих положень цього КПК у логічно структуровану систему з тим, щоб забезпечити його подальшу орієнтацію на кращі

європейські стандарти кримінального судочинства [38, с. 52]. Із зазначеною думкою не можна не погодитися з огляду на щорічні звіти ЄСПЛ, за якими Україна постійно перебуває у групі лідерів поміж держав – порушників прав людини, та на рішення цього Суду у справах, у яких констатовані порушення у зв'язку із застосуванням процедур, передбачених КПК України 2012 р. («Чанев проти України», «Корбан проти України», «В'ячеславова та інші проти України» «Денисюк та інші проти України» тощо) [39]. Певний брак нашої національної кримінально-процесуальної форми зумовлює й інші проблеми, виникнення яких пов'язується із передбаченою у КПК України регламентацією процедур, зокрема преюдиції як засобу доказування [40], вирішення колізій [41], складною долею інституту окремої думки судді [42] тощо. Відсутність логічно упорядкованої системи стадій кримінального провадження і процедури проведення і оформлення процесуальних дій, а також прийняття, оформлення і звернення до виконання процесуальних рішень завжди спричиняє вибіркове забезпечення процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків, автоматичне подовження дії засобів забезпечення кримінального провадження (зокрема, примусового характеру) та несумісне зі справедливим кримінальним судочинством і правами людини.

Висновки

Кримінально-процесуальна форма – це визначений кримінально-процесуальним законом порядок кримінального судочинства загалом, порядок провадження на кожній його стадії, а також порядок (процедура) вчинення й оформлення окремих процесуальних дій, прийняття, оформлення та звернення до виконання процесуальних рішень.

У кримінально-процесуальній формі знаходить свій вияв зміст кримінального провадження, вкладений у нього законодавцем, який встановлює порядок здійснення кримінального судочинства відповідно до визначених завдань і засад кримінального провадження, змісту і характеру діяльності сторін, суду та інших учасників цього провадження. Саме цим зумовлено як структуру провадження, його побудову взагалі, так і порядок кожної стадії процесу, кожного процесуального акту (процесуальної дії, процесуального рішення). Кримінально-процесуальна форма безпосередньо впливає на зміст кримінального судочинства, а останнє прямо залежить від певної його побудови.

Унікальність кримінально-процесуальної форми як правової категорії зумовлена концептуальним значенням її для теорії кримінально-процесуального права і практичної діяльності органів кримінальної юстиції, оскільки вона є фундаментальною процесуальною гарантією справедливого кримінального

судочинства й універсальним засобом для упорядкованого формування та оптимізації системи кримінального провадження.

Соціально-правове значення кримінально-процесуальної форми полягає в тому, що вона забезпечує однаковий порядок кримінального провадження, охорону та реалізацію прав, свобод і законних інтересів його учасників, дотримання вимог законності та інших засад кримінального провадження, створює умови для швидкого, повного і неупередженого досудового розслідування та судового провадження, а також виконання інших завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел

- [1] Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Либідь, 1999. 516 с.
- [2] Кримінальний процес : підручник / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. Харків : Право, 2010. 608 с.
- [3] Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ : Центр учб. літ., 2013. 544 с.
- [4] Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. та ін. Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів : ЛьвівДУВС, 2017. 774 с.
- [5] Мельник С. М. Процесуальна форма у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 22 с.
- [6] Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 49 с.
- [7] Дуфенюк О. М. Концептуальна модель балансу в кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2023. 41 с.
- [8] Ісланкін С. М. Кримінально-процесуальна форма: поняття та значення у кримінальному судочинстві. *Соціологія права*. 2024. Вип. 1–2 (46–47). С. 36–40. <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-1-2.7>.
- [9] Сімонович Д. В. Кримінальна процесуальна форма. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2014. Вип. 5-2, т. 3. С. 233–235.
- [10] Циганюк Ю. В., Кулебякін В. О. Диференціація кримінальної процесуальної форми та її значення для кримінального судочинства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 352–357. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.61>.
- [11] Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Т. 6: У-Я. Київ : Наук. думка, 2012. 568 с.
- [12] Словник української мови : у 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 10: Т-Ф / ред.: А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. Київ : Наук. думка, 1979. 659 с.
- [13] Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
- [14] Щербя С. П., Заглада О. А. Філософія : підручник. Київ : Кондор, 2011. 548 с.
- [15] Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права. Львів : Новий Світ-2000, 2009. 584 с.
- [16] Кривуля О. М. Філософія : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 592 с.

- [17] Сандюк Л. О., Симоненко С. П., Сулим О. В. та ін. Основи філософії : навч. посіб. / за ред. М. Ф. Шмиголя. Київ : Центр учбов. літ., 2017. 412 с.
- [18] Подольська Є. А. Філософія : підручник. Київ : Фірма «Інкос», Центр навч. літ., 2006. 704 с.
- [19] Радіонова Л. О. Філософія : курс лекцій. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2025. 93 с.
- [20] Бліхар В. С., Цимбалюк М. М., Гайворонюк Н. В. та ін. Філософія : підручник / 2-ге вид., перероб. та доп. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
- [21] Філософія : курс лекцій / відп. ред. Г. Є. Аляєв. Полтава : ПолтНТУ, 2012. 288 с.
- [22] Філософія : навч. посіб. / за ред. І. Ф. Надольного. Київ : Вікар, 1999. 624 с.
- [23] Данильян О. Г., Дзьобан О. П. Філософія : підручник / 2-ге вид., переробл. і доп. Харків : Право, 2018. 432 с.
- [24] Хамар У. Аналіз відношення між категоріями зміст і форма. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2017. № 16, т. 1. С. 170–176. URL: <https://fir.dp.ua/index.php/FIP/article/view/860> (дата звернення: 14.01.2026).
- [25] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юрид., 2007. 432 с.
- [26] Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник. Київ : Київ. ун-т, 2003. 448 с.
- [27] Дуфенюк О. М. Баланс змісту та форми у кримінальному провадженні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 506–512. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.88>.
- [28] Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 576 с.
- [29] Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 14.01.2026).
- [30] Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 366 с.
- [31] Кримінальний процес : підручник / за заг. ред. Д. П. Письменного, Л. Д. Удалової, М. А. Погорецького, С. С. Чернявського. Київ : Центр учбов. літ., 2022. 780 с.
- [32] Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / за заг. ред. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с.
- [33] Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Алєніна. Харків : Одисей, 2009. 816 с.
- [34] Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти : монографія. Київ : KM Academia, 2000. 216 с.
- [35] Конституція України : офіц. текст від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.01.2026).
- [36] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 04.11.1950) : ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 14.01.2026).
- [37] Хавронюк М. І. Злочинність в Україні у 2019–2024 роках: рівень, структура, динаміка, прогнози. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 295–303. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.44>.
- [38] Шумило М. Є. КПК України – 10 років: крок вперед, два на місці? (Основні положення доповіді). *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалі-*

зації і проблеми сьогодення : зб. статей за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України (м. Львів, 18 листоп. 2022 р.) / орг. ком. : В. Т. Нор, Н. Р. Бобечко, І. І. Когутич та ін. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2022. С. 38–52.

- [39] European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int/> (last accessed: 20.02.2026).
- [40] Khotynska-Nor O., Legkykh. Resolving Conflicts of Law During Judicial Proceedings: An Empirical Study of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2024. Vol. 7(4). P. 447–468. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.4-a000122>.
- [41] Bobechko N., Fihursky V. Prejudice as a Means of Proof in Criminal Proceedings in Ukraine: a Comparative Analysis With Continental and Common Law Systems. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2024. Vol. 7(3). P. 41–62. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.3-a000319>.
- [42] Kaplina O., Tumanyants A., Verkhoglyad-Gerasymenko O., Biletska L. Dissenting Opinion: A Difficult Path to Finding the Truth (Based on the Example of Ukrainian Judges' Interpretation of Criminal Procedural Law. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2024. Vol. 7(3). P. 223–255. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.3-a000325>.

References

- [1] Mikheenko, M.M., Nor, V.T., & Shybiko, V.P. (1999). *Criminal Procedure in Ukraine*. Kyiv: Lybid.
- [2] Hroshevoi, Yu.M., & Kaplina, O.V. (Eds.). (2010). *Criminal Procedure*. Kharkiv: Pravo.
- [3] Kovalenko, V.V., Udalova, L.D., & Pysmenny, D.P. (Eds.). (2013). *Criminal Procedure*. Kyiv: Center for Educational Literature.
- [4] Blaguta, R.I., Hutsulyak, Yu.V., & Dufenyuk, O.M. et al. (2017). *Criminal Procedural Law of Ukraine*. A.Ya. Khytry, R.M. Shekhavtsov (Eds.). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs.
- [5] Melnyk, S.M. (2001). *Procedural Form in Criminal Proceedings in Ukraine*. Ph.D. Thesis. Kyiv.
- [6] Trofimenko, V.M. (2017). *Theoretical and legal foundations of differentiation in criminal proceedings in Ukraine*. Ph.D. Thesis. Kyiv.
- [7] Dufenyuk, O.M. (2023). *Conceptual model of balance in criminal proceedings: institutional, law enforcement, and personal levels*. Doctoral Thesis. Lviv.
- [8] Islanikin, S.M. (2024). Criminalprocedural form: concept and significance in criminal procedure. *Sociology of Law*, 1-2(46-47), 36-40. <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-1-2.7>.
- [9] Simonovich, D.V. (2014). Criminal procedure form. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Legal Sciences*, 5-2(3), 233-235.
- [10] Tsyganyu, Yu.V., Kulebyakin, V.O. (2023). Differentiation of the criminal procedural form and its significance for criminal justice. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 352-357. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.61>.
- [11] Melnychuk, O.S. et al. (2012). *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*. (Vols. 1-7), Vol. 6: U-Ya. Kyiv: Naukova Dumka.
- [12] Buryachok, A.A., & Hnatiuk, H.M. (Eds.). (1979). *Dictionary of the Ukrainian Language*. (Vols. 1-11). Vol. 10: T-F. Kyiv: Naukova Dumka.
- [13] Busel, V.T. (Ed.). (2005). *Great Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language*. Kyiv; Irpin: Perun.

- [14] Shcherba, S.P., & Zaglada, O.A. (2011). *Philosophy*. Kyiv: Kondor.
- [15] Kelman, M.S., Murashyn, O.G., & Khoma, N.M. (2009). *General Theory of State and Law*. Lviv: Novyi Svit-2000.
- [16] Kryvulia, O.M. (2010). *Philosophy*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University.
- [17] Sandiuk, L.O., Symonenko, S.P., Sulim, O.V., Shmygol, M.F., Shchubelka, N.V., & Yushkevich, Yu.S. (2017). *Fundamentals of Philosophy*. M.F. Shmygol (Ed.). Kyiv: Center for Educational Literature.
- [18] Podolska, E.A. (2006). *Philosophy*. Kyiv: Inkos, Center for Educational Literature.
- [19] Radionova, L.O. (2025). *Philosophy*. Kharkiv: O.M. Beketov National University of Water and Environmental Engineering.
- [20] Blikhar, V.S., Tymbaliuk, M.M., Haiworoniuk, N.V., Levkulich, V.V., Shandra, B.B., & Svyzho, V.Yu. (2021). *Philosophy*. (2nd ed.). Uzhhorod: UzhNU Publishing House "Hoverla".
- [21] Alyaev, G.E. (Ed.). (2012). *Philosophy*. Poltava: PoltNTU.
- [22] Nadolny, I.F. (1999). *Philosophy*. Kyiv: Vikar.
- [23] Danilyan, O.G., & Dzoban, O.P. (2018). *Philosophy*. (2nd ed.). Kharkiv: Pravo.
- [24] Khamar, U. (2017). Analysis of the relationship between the categories of content and form. *Philosophy and Political Science in the Context of Contemporary Culture*, 16(1), 170-176. URL: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/860>.
- [25] Shepitko, V.Yu. (2007). *Criminalistic tactics (systemic-structural analysis)*. Kharkiv: Kharkiv Legal.
- [26] Tkachenko, A.O. (2003). *The Art of Words (Introduction to Literary Studies)*. Kyiv: Kyiv University.
- [27] Dufenyuk, O.M. (2023). Balance of content and form in criminal proceedings. *Analytical and comparative jurisprudence*, 1, 506-512. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.88>.
- [28] Kovalenko, E.G. (2004). *Criminal Procedure of Ukraine*. Kyiv: Yurinkom Inter.
- [29] Criminal Procedure Code of Ukraine No. 4651-VI. (April 13, 2012). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
- [30] Loboiko, L.M. (2014). *Criminal Procedure*. Kyiv: Istyna.
- [31] Pysmenny, D.P., Udalova, L.D., Pogoretsky, M.A., & Chernyavsky, S.S. (Eds.). (2022). *Criminal Procedure*. Kyiv: Center for Educational Literature.
- [32] Fomina, T.G. (Ed.). (2021). *Criminal Procedure in Ukraine: Questions and Answers*. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs.
- [33] Alenin, Yu.P. (Ed.). (2009). *Criminal Procedure Law of Ukraine*. Kharkiv: Odysseus.
- [34] Dyakov, A.S., Kiyak, T.R., & Kudelko, Z.B. (2000). *Fundamentals of Terminology: Semantic and Sociolinguistic Aspects*. Kyiv: KM Academia.
- [35] Constitution of Ukraine. (June 28, 1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
- [36] Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, November 4, 1950): ratified by Law of Ukraine No. 475/97-VR. (July 17, 1997). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
- [37] Kharvoniuk, M.I. (2025). Crime in Ukraine in 2019–2024: level, structure, dynamics, forecasts. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 89(3), 295-303. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.3.44>.

- [38] Shumylo, M.E. (November 18, 2022). The Criminal Procedure Code of Ukraine – 10 years: one step forward, two steps back? (Main provisions of the report). In *Criminal Procedure Code of Ukraine: a decade of implementation and current issues: collection of articles based on materials from the All-Ukrainian scientific and practical conference on the occasion of the 10th anniversary of the entry into force of the Criminal Procedure Code of Ukraine* (pp. 38-52). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv.
- [39] European Court of Human Rights. Retrieved from <https://www.echr.coe.int/>.
- [40] Khotynska-Nor, O., & Legkykh, K. (2024). Resolving Conflicts of Law During Judicial Proceedings: An Empirical Study of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*, 7(4), 447-468. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.4-a000122>.
- [41] Bobechko, N., & Fihursky, V. (2024). Prejudice as a Means of Proof in Criminal Proceedings in Ukraine: a Comparative Analysis With Continental and Common Law Systems. *Access to Justice in Eastern Europe*, 7(3), 41-62. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.3-a000319>.
- [42] Kaplina, O., Tumanoyants, A., Verkhoglyad-Gerasymenko, O., & Biletska, L. (2024). Dissenting Opinion: A Difficult Path to Finding the Truth (Based on the Example of Ukrainian Judges' Interpretation of Criminal Procedural Law. *Access to Justice in Eastern Europe*, 7(3), 223-255. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.3-a000325>.

Антон Олександрович Полянський

доктор юридичних наук, професор
завідувач лабораторії наукової діяльності,
підготовки експертів та міжнародного співробітництва
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
03057, вул. Сім'ї Бродських, 6, Київ, Україна
e-mail: anton_polianskyi@ukr.net
ORCID 0000-0003-1684-7567

Олег Вячеславович Баулін

кандидат юридичних наук, доцент
провідний науковий співробітник лабораторії наукової діяльності,
підготовки експертів та міжнародного співробітництва
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
03057, вул. Сім'ї Бродських, 6, Київ, Україна
e-mail: baulin_ov@ukr.net
ORCID 0000-0002-7858-1955

Ігор Вікторович Лущик

старший науковий співробітник лабораторії наукової діяльності,
підготовки експертів та міжнародного співробітництва
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
03057, вул. Сім'ї Бродських, 6, Київ, Україна
e-mail: fizedu@ukr.net
ORCID 0000-0001-9766-4628

Anton O. Polianskyi

Doctor of Law, Professor
Head of the Laboratory for Scientific Activity,
Expert Training, and International Cooperation
Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise
of the Ministry of Justice of Ukraine
03057, 6 Sim'i Brodskikh Str., Kyiv, Ukraine
e-mail: anton_polianskyi@ukr.net
ORCID 0000-0003-1684-7567

Oleg V. Baulin

Ph.D. in Law, Associate Professor
Leading Researcher, Laboratory of Scientific Activity,
Expert Training, and International Cooperation
Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise,
Ministry of Justice of Ukraine
03057, 6 Sim'i Brodskikh Str., Kyiv, Ukraine
e-mail: baulin_ov@ukr.net
ORCID 0000-0002-7858-1955

Ihor V. Lushchuk

Senior Research Fellow, Laboratory of Scientific Activity,
Expert Training, and International Cooperation
Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise,
Ministry of Justice of Ukraine
03057, 6 Sim'i Brodskikh Str., Kyiv, Ukraine
e-mail: fizedu@ukr.net
ORCID 0000-0001-9766-4628

Рекомендоване цитування: Полянський А. О., Баулін О. В., Лущик І. В. Поняття, сутність і значення кримінально-процесуальної форми. *Проблеми законності*. 2026. Вип. 172. С. 227–250. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.356468>.

Suggested Citation: Polianskyi, A.O., Baulin, O.V., & Lushchuk, I.V. (2026). The Concept, Essence, and Significance of Criminal Procedural Form. *Problems of Legality*, 172, 227-250. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.356468>.

Статтю подано / Submitted: 21.01.2026
Доопрацьовано / Revised: 22.03.2026
Схвалено до друку / Accepted: 25.03.2026
Опубліковано / Published: 31.03.2026